**EPISTEMOLOGICAL STUDIES IN PHILOSOPHY,
SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES**

ISSN 2618-1274 (Print), ISSN [2618-1282](#) (Online)

Journal home page: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/index>

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Анатолій Анатолійович Головка

Кандидат політичних наук,
головний консультант,
Національний інститут стратегічних
досліджень,
вул. Рилєєва, 4, Ужгород, 88000, Україна

Anatoliy Holovka

PhD (Political Science),
Consultant,
National Institute for Strategic Studies,
Ryleev str., 4, Uzhhorod,
88000, Ukraine

E-mail: holovka.niss@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9282-4872>

УДК 35:352(323.2)

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ І СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ ЗГУРТОВАНOSTІ
ГРОМАД (НА ПРИКЛАДІ ЗАХІДНОГО ПРИКОРДОННЯ УКРАЇНИ)**

Received 28 February 2020; revised 23 March 2020; accepted 10 April 2020

DOI: 10.15421/342016

Анотація

Наукова стаття присвячена дослідженню поняття згуртованості місцевих громад в умовах передачі значних повноважень від державних органів місцевим самоврядним одиницям. Метою публікації є виявлення соціально-економічних та соціально-політичних факторів згуртованості місцевих громад у прикордонних регіонах Західної України. Представлено класифікацію методів підвищення згуртованості громад шляхом, по-перше, створення рівних можливостей участі в процесі управління та вирішення місцевих проблем, по-друге, активізації економічного розвитку та посилення конкурентоспроможності громад та регіону на основі наявних конкурентних переваг. Виокремлено напрямки та засоби реалізації інклюзивної політики на місцях та визначення драйверів економічного зростання прикордонних (включно гірських) територій як чинників згуртування місцевих громад.

Ключові слова: згуртованість громад, регіональний розвиток, прикордонні території, інклюзивна політика.

**Social, economic and political factors of community cohesion
(Western border region of Ukraine example)**

Abstract

The article considers the concept of cohesion local communities in conditions transfer of considerable authority from the state bodies to the local self-governments.

On the whole, identify the main problems that arise in cohesion policy the territories of the united communities. The inclusive approach to the providing cohesion local communities is analyzed.

The goal of this Article - identification of social, economic and political factors of cohesion local communities in the border regions of the Western Ukraine.

To achieve this goal transdisciplinary approach was used. It was to identify new relationships between social, political and economic phenomena that affect the level of community cohesion. The results of the study is highlighted and characterized means of increasing community cohesion:

- Firstly, inclusive policy that promotes equal opportunities for participation in the governance and resolution of local problems (especially in the multi-ethnic territories), unhindered economic activity and clear legal guarantees.

- Secondly, enhancing the development of communities and the region which based on their competitive advantages.

Amendments to the legal acts and a list of practical steps of the authorities and local self-government bodies to achieve a sufficient level of community cohesion have been proposed.

The theoretical significance of the article is to identify potential legal, organizational and economic steps to unlock the potential and enhance the economic growth of border (including mountain) territories as a means of cohesion local communities.

Among the promising areas for further research within this range of issues, it is important to single out:

- *the drivers of interregional cooperation;*
- *social, economic and political factors of cohesion local communities in the border regions of Eastern and Southern Ukraine (Donbass, Region on the northern Black Sea coast, Kharkiv etc.)*
- *a actual question of research may be to examine methods of community cohesion in emergencies of epidemics and quarantine (based on the experience of countering COVID-19).*

Keywords: *population cohesion, regional development, border territory, inclusive policy.*

**Социально-экономические и социально-политические факторы сплоченности общин
(на примере Западного приграничья Украины)**

Аннотация

Научная статья посвящена исследованию понятия сплоченности местных общин в условиях передачи больших полномочий от государственных органов местным самоуправляемым единицам. Целью публикации является выявление социально-экономических и социально-политических факторов сплоченности местных общин в приграничных регионах Западной Украины. Представлена классификация методов повышения сплоченности общин путем, во-первых, создание равных возможностей участия в процессе управления и решения местных проблем, во-вторых, активизации экономического развития и усиления конкурентоспособности общин и региона на основе имеющихся конкурентных преимуществ. Выделены направления и механизмы реализации инклюзивной политики на местах и определение драйверов экономического роста приграничных (включая горных) территорий как факторов сплочения местных общин.

Ключевые слова: *сплоченность общин, региональное развитие, пограничные территории, инклюзивное политика.*

Постановка проблеми.

Тенденції останніх років показують, що у сфері регіональної політики все більшого значення набуває самоорганізація громад та їх згуртованість в умовах посилення взаємозалежності країн та регіонів, динамічних змін в сфері господарства, внутрішньо- та зовнішньополітичних викликів. Особливо відчутно ці процеси відображаються на прикордонних територіях Західної України, специфічність яких обумовлює як наявність конкурентних переваг (зокрема можливості для транскордонної співпраці) так і ризиків посилення зовнішнього впливу на політичне, господарське, соціокультурне життя місцевих громад (особливо якщо територія в минулому перебувала в складі сусідньої країни).

Очевидно, в «децентралізованій» Західній Україні все ще зберігатимуть свій вплив існуючі виклики: зовнішньополітичні (україно-угорські суперечності, політичні наслідки гібридної війни), внутрішньополітичні (загострення протистояння між групами регіональних еліт, політизація етнічних спільнот), соціально-економічні (асиметрія у розвитку гірських та рівнинних територій, масова трудова міграція). Водночас їх інтенсивність

буде залежати від зовнішнього впливу та діяльності місцевих політичних та громадських організацій, а проявлятися в ізоляції окремих громад, міжрегіональних суперечностей, притягнення окремих територій в сферу політичного впливу сусідніх країн.

А тому в межах закріплення результатів децентралізації постає питання забезпечення не тільки реалізації потенціалу громад та регіонів Західного прикордоння, але й її згуртованості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Реформа децентралізації, самоорганізація місцевих громад та їх ініціативність, пошук оптимальної моделі розкриття потенціалу регіонів України – всі ці фактори посилюють увагу експертного та наукового середовища до досліджень в сфері регіональної політики та стимулювання розвитку громад. Репрезентативними прикладами можуть слугувати дослідження Я. Жаліла, О. Снігової, В. Химинця, О. Шевченко, Н. Бахур та ін.

При наявності суттєвого доробку в даному колі питань, все ж, варто підкреслити, що дослідження та публікації переважно присвячені пошуку рушіїв соціально-економічного

розвитку прикордонних територій та посилення їх конкурентоспроможності. З огляду на це, актуальною залишається проблема згуртованості громад та регіонів як умова економічного розвитку та політичної єдності країни, що й потребує проведення відповідних досліджень та наукових розвідок.

Виклад основного матеріалу. Традиційна модель взаємовідносин «центр-прикордоння» вичерпала себе, а довгострокові цілі регіональної політики потребують переоцінки із урахуванням сучасних викликів та можливостей. Йдеться, насамперед, про існуючі «стереотипи», зокрема сприйняття Західноукраїнських прикордонних регіонів (за винятком Львівщини) як виключно депресивних та дотаційних, умовно «синдром проблемної периферії». Негативний ефект таких стереотипів посилюється домінуючою серед місцевих політиків та регіональної еліти орієнтацією на задоволення локальних та корпоративних інтересів на противагу загальнонаціонального політичного курсу. Саме тому серед місцевих еліт прикордоння наявне бажання «ізолюватись» та уникати жорсткого контролю з боку Києва, встановлювати «свої правила» на місцях (що сприяє появі ознак осучасненої «феодальної роздробленості»). Наявність вищезгаданих факторів формує сприятливі умови для дезінтеграційних тенденцій на місцях – послаблення контролю центральних органів влади над політичними процесами на прикордонних територіях та, як наслідок, притягнення цих територій в сферу політичного впливу сусідніх держав. Зважаючи на ці тенденції, невід’ємним компонентом довгострокового стратегування розвитку Західного прикордоння є врахування зовнішнього впливу, особливо на територіях компактного проживання національних меншин.

Згуртованість громади (як різновид соціальної згуртованості) в спрощеному вигляді, виражається через такі показники як:

- низька конфліктогенність в середині громади, відсутність гострих протиріч на основі соціально-касових, майнових, етнонаціональних, релігійних та інших чинників.
- здатність протидіяти загрозам та витримувати вплив непередбачуваних факторів.

Показовий індикатор – згуртованість громади в умовах пандемії COVID-19 та пов’язаного з нею карантину (йдеться про власне саму протидію поширенню вірусу, заходи по ізоляції інфікованих, протидію інформаційним провокаціям та поширенню фейків, збереження наявного соціально-економічного потенціалу, здатність до відновлення господарства та підприємництва «посткарантинних умовах»).

- достатній лідерський потенціал місцевої еліти для мобілізації місцевих громад у вирішенні актуальних проблем регіонального значення та досягнення соціально значимих цілей, а також істотний «*соціальний капітал*» як сукупність «*ресурсів*» високого рівня взаємної довіри та взаємодопомоги членів громади.

- достатній рівень залучення населення громади до процесів ухвалення рішень на місцевому рівні та вирішення актуальних проблем, невід’ємним елементом чого слугує ефективне функціонування форм громадського обговорення рішень (включно робота консультативно-дорадчих органів) при прозорості виборчого процесу.

- самоідентифікація на рівні громади та інтегрованість в український національний простір.

Свідченнями та водночас факторами «*незгуртованості*» громади слід вважати:

- соціальна роз’єднаність громади (включно, ізоляція окремих груп населення) та наявність відкритих конфліктів: міжетнічної, міжнаціональної, міжконфесійної напруженості; конфліктів між різними соціальними групами, (наприклад між місцевим населенням та внутрішньо переміщеними особами);

- низький рівень добробуту населення, критичний рівень соціально-економічної диференціації між групами місцевого населення.

- політична боротьба місцевих еліт за владу (в умовах впровадження реформи децентралізації це виражалось в блокуванні процесу об’єднання громад) та їх прагнення до ізоляції. В більш радикальних формах – наявність дезінтеграційних тенденцій (включно сепаратизму та прагнень до відокремлення), а також посилення зовнішнього впливу (йдеть-

ся про вплив сусідніх держав) на економічне, гуманітарне та культурне життя громади.

Зважаючи на це перед державним керівництвом України та місцевою владою постає необхідність не тільки визначення «драйверів» активізації розвитку (в першу чергу соціального та економічного) західного прикордоння в умовах нової територіальної організації влади, але й досягнення необхідного рівня згуртованості громад та соціально-політичної стабільності в регіоні. Спираючись на вищенаведені *індикатори* можна, умовно, виділити *соціально-політичну* та *соціально-економічну виміри* згуртованості / незгуртованості громад.

1) *Соціально-політичний вимір згуртованості громад*. Регіональні соціальні та політичні процеси безпосередньо впливають на окремі громади (зокрема на рівень їх згуртованості), що вимагає розглянути контекст цих процесів. В умовах нової територіальної організації влади в Україні, який передбачає розширення повноважень місцевих громад, варто враховувати особливу політичну, мовну та культурну специфіку Західного прикордоння, а особливо територій компактного проживання національних спільнот та меншин. Перш за все, варто враховувати специфіку історичного розвитку територій Західного прикордоння – факт перебування територій в складі сусідніх держав в минулому та, що найголовніше, «строкатість» та суперечливість політичних подій ХХ століття. Історія Західного прикордоння, а також великі громади національних спільнот, які проживають на цих територіях обумовлюють пошук специфічної моделі взаємовідносин «центр-регіон», особливо з огляду на ризики реалізації зовнішніми акторами політики впливу на регіон або окремі території чи громади. Як приклад можна навести відповідні процеси в Берегівському районі Закарпатської області та Герцаївському районі Чернівецької, що знаходяться в прикордонній смузі та межують із Угорщиною та Румунією.

Берегівський район Закарпатської області, становить територію компактного проживання великої угорської спільноти (частка якої складає 78% від населення району) і показовим прикладом згаданих вище ризиків. Вони

пов'язані із наявними україно-угорськими суперечностями (хоч рівень їх гостроти зараз знизився), які відбуваються на тлі активної діяльності організацій угорців Закарпаття, істотного гуманітарного, культурного та економічного впливу Угорщини, а також широкого представництва політсил угорців в місцевих радах [Головка 2019: 25].

В Герцаївському районі Чернівецької області, який є найменшим за площею в Україні, проживає велика румунська спільнота, що складає 91,5% від населення району. На сучасному етапі для даної території характерною є активізація впливу Румунії в освітньому та культурному просторі. Політичні та безпекові ризики посилюються також у контексті поточної ситуації в сусідній Молдові, як через фактор «замороженого» конфлікту в Придністров'ї так і внаслідок діяльності проросійського уряду та позиції президента І. Додона, який демонструє лояльність до російських інтересів у регіоні [Головка 2019: 25].

Окремі аспекти таких процесів характерні для низки інших територій, але їх із прикладами Закарпатської та Чернівецької областей об'єднує факт наявності потенційних ризиків, які мають потенціал до посилення в умовах нової територіальної організації влади. Йдеться, перш за все, про можливе послаблення контролю державного керівництва, центральних та місцевих органів влади над політичними процесами в прикордонних районах Західної України та їх поступове та планомірне притягнення в сферу політичного впливу сусідніх держав. Як можливий наслідок – поява та розвиток дезінтеграційних тенденцій та прагнень до відокремлення. Окрему загрозу для інтересів України становить неофіційний вплив Росії на зовнішньополітичний курс Будапешта та Кишенева, що також обумовлює згрози стабільності в регіоні та, імовірно, провокування конфлікту між «центром» та «периферією» (через вплив на регіональну еліту та національні спільноти західного прикордоння України).

Основним елементом політики *подолання* існуючих в прикордонних регіонах ризиків для суспільно-політичної стабільності з допомогою згуртування громад є реалізація *інклю-*

живної та проактивної політики (особливо в сфері міжетнічних та міжнаціональних відносин). Це передбачає спільні дії уряду та місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування (спільно з місцевим експертним та науковим середовищем, громадянським суспільством) по координації процесу утворення публічних консультативних та діалогових платформ (у форматі місцевих форумів) для організації широкого державно-громадського обговорення поточних результатів, основних проблем та можливостей, які дає децентралізація (в соціальній, господарській, науково-освітній, культурній та сфері транскордонного співробітництва). Важливим є залучення представників національних спільнот в процес публічного обговорення, консультацій заходів та громадських слухань в рамках проведення громадських слухань з питань управління (передусім, в питаннях освіти та культури). Такий крок потребує внесення змін до ч. 1 ст. 13 та ч. 1 ст. 14, ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» (передбачити формування органів самоорганізації населення серед членів національних спільнот на територіях їх компактного проживання). Таким чином, концепція згуртування громад на прикордонних поліетнічних територіях повинна базуватись на європейському девізі «єдність у різноманітті».

Політика згуртування громад прикордоння передбачає також завдання згуртування регіональних еліт, налагодження їх взаємодії як з обласним керівництвом так і центральним органами державної влади (на даний момент така взаємодія є недостатньо ефективною). На прикладі прикордонних областей (зокрема Закарпаття) можна оцінити вплив регіональних еліт як на прийняття управлінських рішень так і на динаміку локальних політичних процесів (зокрема у випадках блокування процесу об'єднання територіальних громад). Прецеденти суперечностей України із сусідніми країнами-членами ЄС також продемонстрували низьку якість комунікації між центральною та регіональною елітою, коли офіційні позиції обласного та державного керівництва були діаметрально протилежними (приклад: криза україно-угорських двосторонніх відно-

син). Зважаючи на це необхідним також є налагодження та підтримка неформального діалогу із елітою місцевих національних спільнот та меншин для уникнення «зовнішнього посередництва» (знову ж таки, приклад україно-угорських суперечностей, коли угорський уряд В.Орбана та лояльні до нього організації та політики Закарпаття виступали посередниками в відносинах держкерівництва України та угорської спільноти Закарпаття).

2) *Соціально-економічні чинники згуртованості громад*. Соціальна стійкість, розвиток господарства, інфраструктури та логістики, екологічна безпека та ефективний захист довкілля на прикордонних територіях слугують своєрідним «іміджевим показником». З одного боку, прикордоння є «візитівкою» будь-якої країни, демонструючи поточний рівень розвитку регіону та успішності внутрішньої політики (що впливає на характер транскордонної співпраці, інвестиційну привабливість та, навіть, міждержавні відносини); з іншого боку, суттєвий дисбаланс в розвитку між прикордонням та географічно близькими регіонами інших країн може провокувати не тільки соціально-економічні наслідки (наприклад, критичний рівень відтоку робочої сили), але й політичну нестабільність (яка може бути посилена підривною діяльністю радикальних організацій та цілеспрямованим впливом сусідніх країн) [Jovovic R., Jovovic V., Draskovic & Delibasic 2017].

Політика стимулювання соціально-економічного розвитку громад та Західного регіону у цілому, як гарантія згуртованості та політичної стабільності, повинна включати наступні стратегічні цілі:

- використання конкурентних переваг громад та регіону – географічної близькості до кордонів країн-членів ЄС та можливостей розвитку транскордонного співробітництва; потенціалу туристичних, курортно-рекреаційних, курортно-оздоровчих зон; позитивного «екологічного» іміджу регіону.

- виявлення та використання перспективних драйверів соціально-економічного розвитку – інвестиційного потенціалу трудових мігрантів; потенціалу ОТГ в умовах нової територіальної організації влади та результа-

тів реформи децентралізації.

- активізацію дій на проблемних ділянках – масова трудова міграція та пов'язаний з нею дефіцит кваліфікованої робочої сили, диспропорції рівня соціально-економічного розвитку гірських та рівнинних територій, неефективна система управління.

Зважаючи на це варто підкреслити необхідність розроблення цільової Стратегії розвитку територій Західного прикордоння (або передбачити цей напрямок в рамках іншого стратегічного документу). В даному контексті, важливо підкреслити – наявні конкурентні переваги територій Західного прикордоння можуть бути посилені використанням результатів децентралізації, у першу чергу, з допомогою розширення самоврядності громад та збільшення обсягів місцевих бюджетів. Невід'ємним компонентом розкриття потенціалу громад є *популяризація* та подальша *координація* їх участі в операційних програмах транскордонного співробітництва. Це необхідно зважаючи на недостатній рівень обізнаності громад в питаннях підготовки документації, апікаційних форм / конкурсних заявок (залежно від формату ініціативи чи проєкту) в ході їх подання на участь в програмах транскордонного співробітництва чи для отримання міжнародної допомоги в рамках операційних програм транскордонного співробітництва. Особливо перспективним є використання географічної близькості до ЄС, досвіду транскордонного співробітництва та нових конкурентних переваг для розвитку туризму та рекреації.

На рівні громад поінформованість щодо можливості участі в програмах транскордонного співробітництва є недостатньою, до того ж, наявний дефіцит (або повна відсутність) фахівців, які можуть здійснювати супровід та підготовку місцевих ініціатив (комунікація із координаторами програми, вже згадана підготовка необхідної документації і т. д.). Необхідною є спільна підтримка ОТГ з боку агенцій регіонального розвитку, науково-дослідних установ, науково-дослідних підрозділів університетів, координаторів міжнародних програм ЄС та США в Україні (регіональних офісів «U-LEAD з Європою», USAID та

ін.). У цьому контексті, показовим є проєкт із розвитку інфраструктури у сфері туризму і рекреації шляхом реставрації пам'ятки архітектури національного значення – Невицького замку (с. Невицьке, Ужгородський р-н, Закарпатська обл.) та створення відповідного туристично-рекреаційного кластеру, що фінансується за кошти ЄС.

Прогресизм щодо політики активізації розвитку Західного прикордоння передбачає усвідомлення наявності в прикордонних та гірських територій достатнього потенціалу для подолання існуючих диспропорцій із регіонами-лідерами (та особливо сусідніми регіонами країн ЄС) та виходу із статусу «депресивні».

В межах даної проблематики окремо варто навести приклад використання можливостей *ефективного управління наявними ресурсами* та *подолання непередбачуваних проблем*, які дає реформа децентралізації, а саме досвід функціонування Полянської ОТГ в Закарпатській області. Не вдаючись до детального аналізу соціально-економічних та управлінських здобутків об'єднаної громади варто відмітити найбільш істотні моменти: здатність мобілізації ресурсів та населення в подоланні наявних проблем або наслідків непередбачуваних явищ, які характерні для гірських територій: відновлення с. Родникова Гута, що входить до ОТГ, після повені 09.04.2016 (до створення ОТГ село на 90% було дотаційним, серед місцевих мешканців панував скептицизм щодо відновлення села після стихійного лиха); сприяння розвитку туризму та рекреації в с. Поляна (санаторій та гірськолижний курорт), а також побудова економічних зв'язків із сусідніми селами (показники розвитку яких були нижчими ніж у с. Поляни). Як наслідок – зниження відтоку робочої сили за кордон (наявна можливість отримувати конкуренту заробітну плату вдома) та використання інвестиційного потенціалу трудових мігрантів, які скористались можливістю вкладання грошей в туристичні об'єкти та інфраструктуру.

Виходячи із географічних переваг та «*децентралізаційних можливостей*» перспективним видається створення та розвитку міжнародних кластерів та об'єднань співробітни-

цтва (за прикладом Європейського об'єднання територіального співробітництва «Тиса» в Закарпатській області), що відкриває широкий спектр засобів практичного впровадження моделей кластерного типу у туристично-рекреаційній, природоохоронній, науково-інноваційній та інших сферах, а також дозволяє проводити спільне просторове планування розвитку територій прикордонних областей України та сусідніх країн Центрально-Східної Європи.

З огляду на вищенаведені тези – активізація розвитку Західного прикордоння передбачає формування та підтримування «інклюзивної моделі управління» (існування необхідних інститутів, які дають рівні стартові можливості та стимули економічної активності, чіткі правові гарантії) замість «екстрактивної моделі» (експлуатація ресурсів та населення на користь окремої групи меншості – місцевої еліти, олігархічних кланів,), якщо використовувати класифікацію Д. Аджемоглу та Д. Робінсона [Acemoglu & Robinson 2012]. Стратегічними орієнтирами такої політики мають бути рівні права та безбар'єрність економічної активності для громад, національних спільнот та меншин, жителів гірських територій, трудових мігрантів, місцевих підприємців і т. д.

Висновки.

Асиметрії економічного розвитку між регіонами, сучасні політичні виклики, євроінте-

граційні прагнення України обумовлюють необхідність осучаснення існуючої моделі регіональної політики, зокрема в аспекті відносин між центром та прикордонними територіями. Стереотипному сприйняттю прикордонних територій як апріорі депресивних та дотаційних, а також орієнтації місцевих еліт на задоволення виключно власних та корпоративних інтересів (що проявляється в бажанні зберегти владу після децентралізації) мають бути протиставлені «прогресизм» та новації в сегменті соціального та економічного зростання, а також посилення комунікації «центр-периферія». На часі впровадження принципів соціальної інклюзії та проактивної політики на місцях, зокрема в сфері етнонаціональних відносин, забезпечення участі всіх соціальних, етнічних / національних та конфесійних груп в житті громади як рівноправних членів. Як одна із основ згуртованості громад, досягнення достатнього рівня соціально-економічного добробуту є можливим шляхом використання конкурентних переваг географічної близькості до країн ЄС, можливостей розвитку трансграничного співробітництва, туризму, курортно-рекреаційних та курортно-оздоровчих зон (що посилюється внаслідок результатів децентралізації зокрема розширення повноважень місцевого самоврядування та збільшення обсягів місцевих бюджетів).

Бібліографічні посилання

- Бахур, Н.В. (2019). *Упровадження змін в організації діяльності громад задля підвищення їх фінансової спроможності. Аналітична записка. Серія «Регіональний розвиток»*. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень.
- Головка, А.А. (2019). Безпекові виклики в поліетнічних регіонах (на прикладі Закарпаття та Буковини). *Гілея (науковий вісник)*, 150, 23-27.
- Жаліло, Я.А., Снігова, О.Ю. (2018). Щодо інституційних засад стратегування регіонального розвитку в Україні. *Стратегія розвитку України*, 1, 18-22.
- Химинець, В.В. (2015). Регіональна еколого-економічна політика як інституційна передумова забезпечення сталого розвитку. *Науковий вісник Мукачівського державного університету: Серія Економіка*, 2(4), 204-208.
- Шевченко, О.В. (2019). *Інструменти формування господарського простору регіонів в умовах часткової тимчасової окупації територій Сходу України. Аналітична записка. Серія «Регіональний розвиток»*. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень.
- Acemoglu, D. & Robinson, J. *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. New York: Crown Publishers. Retrieved from <http://norayr.am/collections/books/Why-Nations-Fail-Daron-Acemoglu.pdf>
- Jovovic, R., Jovovic, M., Draskovic, M. & Delibasic, M. (2017). The concept of sustainable regional

development – institutional aspects, policies and prospects. *Journal of International Studies*, 10(1), 255-266. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/317746409_The_concept_of_sustainable_regional_development_-_institutional_aspects_policies_and_prospects

References

- Acemoglu, D. & Robinson, J. (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. New York: Crown Publishers. Retrieved from <http://norayr.am/collections/books/Why-Nations-Fail-Daron-Acemoglu.pdf>
- Bakhur, N.V. (2019). *Uprovadzhenia zmin v orhanizatsii diialnosti hromad zadlia pidvyshchennia yikh finansovoi spromozhnosti. Analitychna zapyska. Seriiia «Rehionalnyi rozvytok»* [Implementation of changes in the organization of community activities to increase their financial capacity. Analytical note. Regional Development Series]. Kyiv: Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen (In Ukrainian)
- Holovka, A.A. (2019). Bezpekovi vyklyky v polietnichnykh rehionakh (na prykladi Zakarpattia ta Bukovyny) [Security challenges in polyethnic regions (on the example of Transcarpathia and Bukovina)]. *Hileia (naukovyi visnyk)*, 150, 23-27. (In Ukrainian)
- Jovovic, R., Jovovic, M., Draskovic, M. & Delibasic, M. (2017). The concept of sustainable regional development – institutional aspects, policies and prospects. *Journal of International Studies*, 10(1), 255-266. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/317746409_The_concept_of_sustainable_regional_development_-_institutional_aspects_policies_and_prospects
- Khymynets, V.V. (2015). Rehionalna ekoloho-ekonomichna polityka yak instytutsiina peredumova zabezpechennia staloho rozvytku [Regional environmental and economic policy as an institutional prerequisite for sustainable development]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu: Seriiia Ekonomika*, 2[4], 204-208. (In Ukrainian)
- Shevchenko, O.V. (2019) *Instrumenty formuvannia hospodarskoho prostoru rehioniv v umovakh chastkovoii tymchasovoi okupatsii terytorii Shkodu Ukrainy. Analitychna zapyska. Seriiia «Rehionalnyi rozvytok»* [Tools for the formation of the economic space of the regions in the conditions of partial temporary occupation of the territories of the East of Ukraine. Analytical note. Regional Development Series]. Kyiv: Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. (In Ukrainian)
- Zhalilo Y.A., Snihova, O.Y. (2018). Shchodo instytutsiinykh zasad stratehuvannia rehionalnoho rozvytku v Ukraini Stratehiia rozvytku Ukrainy [Regarding the institutional principles of regional development strategy in Ukraine]. *Stratehiia rozvytku Ukrainy*, 1, 18-22. (In Ukrainian)